

KESKIAJAN SARASTAESSA -HANKE:

Retrospektio

JANNE HARJULA, VISA IMMONEN,
KIRSI SALONEN JA TANJA RATILAINEN

Koroisten arvoitus

Koroisissa sijaitsi Suomen kirkollinen keskus 1200-luvun toiselta neljännekseltä 1200- ja 1300-lukujen vaihteeseen asti. Paikka on herättänyt monen oppineen kiinnostuksen. Se mainitaan Paulus Juustenin 1570-luvun Piispainkronikassa, ja Koroisten merkitystä ovat pohtineet niin Johannes Messenius kuin Henrik Gabriel Porthankin sekä heidän jälkeensä monet muut historioitsijat ja arkeologit. Koroistenniemellä suoritettiin laajat arkeologiset kaivaukset 1800- ja 1900-lukujen taitteessa Hjalmar Appelgrenin ja Juhani Rinteen johdolla.

Vaikka Koroisten aikajakso ja 1200-luku ovat olleet erittäin merkittävä aika-kausi Suomen historiassa, oli aikakauden tutkimus jäänyt lähteiden puutteessa hyvin vähälle vielä 2000-luvun alussa. Sama oli tilanne itse Koroistenniemen tutkimuksen suhteen. Alueella tehtyjen arkeologisten kaivausten loppuraportit olivat jääneet laatimatta, minkä vuoksi alueen historiasta ja merkityksestä ei pystynyt muodostamaan kunnollista kokonaisnäkemystä. Epäselväksi oli jäänyt jopa, mitä Koroisissa lopulta oli muinaisuudessa ollut.

Uusi tutkimus hahmottuu

Vuonna 2012 käynnistyi monitieteinen ”Keskiajan sarastaessa – Turun Koroisten 1200-luvun piispanistuin ja kristillinen kulttuuri Suomessa” -tutkimushanke, jonka tärkein rahoittaja oli Koneen Säätiö (apurahamyönnot vuosille 2014, 2015

ja 2016). Nyt kun hanke on rahoituksen osalta päättynyt ja hankkeen loppujulkaisu (kuva) ilmestynyt, voi katsoa taaksepäin ja miettiä, mitä annettavaa Koroisilla vielä on tutkimukselle.

Keskiajan sarastaessa -hankkeen eli ”Koroisprojektin” alkuvaiheet ulottuvat hankkeen virallista alkua kauemmaksi aina 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulle saakka. Tuolloin Visa Immonen ja Janne Harjulan välisissä keskusteluissa Koroinen alkoi nousta esiin yhä useammin. Molemmat olivat työstäneet tai työstämässä Koroisten löytöaineistoja omissa tutkimuksissaan, Immonen jalometalliesineistöä väitöskirjassaan ja Harjula kirjoitusvälineitä ja kirjan osia post doc -hankkeessaan. He olivat myös yhtä mieltä siitä, että Koroinen olisi Suomen varhaishistorian selvittämisen kannalta keskeinen, mutta siellä ajan mittaan tehdyt tutkimukset olivat joko yksittäisiä, jääneet kesken tai ainakin julkaisematta. Tilanne jätti Koroisten kokonaiskuvan sirpaleiseksi ja tutkimuksellisesti jopa jonkinlaiseksi Suomen varhaishistorian pullonkaulaksi. Tutkimukseen oli mahdollista ryhtyä, sillä pitkään Oulussa tutkittavana ollut Korois-aineisto oli palautunut Suomen kansallismuseoon ja Turun museokeskukseen.

Uusi hanke alkoi muiden töiden ohessa tehdyllä tutkimusaineiston ja tarkemman tiedon keräämisellä. Tavoitteena tulisi olemaan kokonaiskuvan luominen Koroisten menneistä vaiheista ulottuen esihistoriallisesta ajasta nykyaikaan, tärkeimpänä lähteaineistona alueella tehdyt

↑ Harjula, Janne; Hukantaival, Sonja; Immonen, Visa; Ratilainen, Tanja & Salonen, Kirsi (toim.) 2018. *Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus.* (Turun Historiallinen Arkisto 71.) Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.

arkeologiset tutkimukset ja havainnot. Päämääränä oli siis analysoida uudestaan kaikki Koroisia koskeva vanha arkeologinen ja kirjallinen aineisto moderneja menetelmiä, analyysijä ja lähdekritiikkiä hyödyntäen. Oletuksena oli vanhojen ja luutuneiden käsitysten kumoaminen ja toivottavasti myös uusien tutkimustulosten aikaansaaminen.

Tutkimuskysymyksiksi muodostuivat seuraavat kokonaisuudet:

- 1) Aika ennen piispanistuinta: Millainen oli Koroisten historia ennen piispanistuimen aikaa. Asettuiiko kirkollinen hallinto autiolle niemenkärjelle vai oliko siellä jo esikristillistä toimintaa?
- 2) Piispanistuimen aika: Millaisena Koroisten 1200-luku näyttää arkeologisen aineiston valossa? Milloin kirkko ja muut rakennukset pystytettiin niemenkärkeen? Mitä arkeologinen aineisto pystyy kertomaan dominikaaneista? Mitä muuta Koroisissa tapahtui kirkollisten toimien lisäksi?
- 3) Aika piispanistuimen jälkeen: Milloin Koroinen menetti lopullisesti kirkollisen käyttönsä, ja mitä tapahtui sen jälkeen?

Turun yliopiston arkeologian oppiaineen harjoittelija Minerva Piha aloitti Juhani Rinteen käsikirjoitetun löytöluettelon

siirtämisen digitaaliseen Access-tietokantaan syksyllä 2009. Myös Suomen kansallismuseon Koroisten tutkimuksiin liittyvän arkistoaineiston, muun muassa karttojen, kaivausmuistiinpanojen ja valokuvien, digitointi aloitettiin. Samalla alkoi hankerahoituksen suunnittelu. Konferenssitasolla uutta Koroistutkimusta hahmoteltiin ensimmäisen kerran syksyllä 2009 Castella Maris Baltici -konferenssissa Tammisaarella. Projekti sai rahoitusta vuonna 2011 Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahastolta sekä Jenny ja Antti Wihurin rahastolta. Näiden turvin Janne Harjula saattoi alkaa ryhmitellä ja tutkia esineaineistoa. Vuonna 2012 hankkeeseen liittynyt rakennusarkeologi Tanja Ratilainen aloitti laserkeilauksen ja takymetrimittaukset Koroisissa. Kun syksyllä 2013 Koneen Säätiö myönsi hankkeelle kolmevuotisen rahoituksen, joka mahdollisti viisi vuotta eteenpäin jatkuvan hankkeen, saattoi työskentely alkaa täysipainoisesti. Täydentävää rahoitusta myönsivät myös Ella ja Georg Ehrnroothin säätiö, TUCEMEMS sekä Turun Yliopistosäätiö.

Koska Koroinen ei ole kiinnostava ainoastaan arkeologisena, vaan myös historiallisena ja kirkkohistoriallisena kohteena, projektille oli tärkeää yhdistää eri tieteenalojen metodeja ja päästä siten tulkinnoissa pidemmälle kuin yksittäisen tieteen ja sen metodien avulla olisi mahdollista. Tästä syystä Turun yliopiston yleisen historian professori Kirsi Salonen liittyi hankkeen ydinryhmään, josta tuli nyt nelihenkinen. Salosen yhteydet Turun Historialliseen Yhdistykseen mahdollistivat sen, että THY tarjoutui hankkeen loppujulkaisun kustantajaksi. Päämääränä oli suomenkielinen, tie-

teellinen, vertaisarvioitu teos Koroisten vaiheista.

Vuonna 2015 Kansallismuseossa sijainneet löydöt saatiin tutkittaviksi Turun museokeskukseen. Tutkimusaineiston määrän ja kompleksisuuden vuoksi hankkeen tutkijakuntaa oli tarpeellista laajentaa. Merta edemmäs kalaan ei juurikaan tarvinnut mennä, vaan suurin osa kirjan tekoon osallistuneesta 26 tutkijasta saatiin Turun yliopiston piiristä. Tämä on selvä osoitus siitä, millainen rautakauteen ja keskiaikaan erikoistunut tiedollinen keskittymä Turun yliopisto, erityisesti arkeologian ja historian oppiaineet, on. Turun lisäksi tutkijoita hankkeeseen saatiin Helsingin yliopistosta ja dominikaanitutkimuksen osalta Tanskasta asti. Suuren tutkija- ja kirjoittajamäärän koordinointi oli haasteellista, mutta yhteistyö myös erittäin antoisaa.

Koska hankkeen ydinryhmänkin jäsenet työskentelivät ajoittain eri paikoissa ja eri periodeina, loppujulkaisun ilmestyminen suunnitellussa aikataulussa syyskuussa 2018 on hankkeen ehdottomasti tärkein onnistuminen. Kiitos kuuluu kaikille kirjan tekemiseen osallistuneille. Kirjoittajien lisäksi erityiskiitokset on annettava suuren työn tehneelle kirjan taittajalle ja toimittajalle Sonja Hukan-taipaleelle sekä Koneen Säätiölle, jonka apurahamaksatus oli joustavaa silloinkin, kun muuttuvien työtilanteiden takia rahoituksen saajissa ja työskentelyperio-deissa tapahtui useita vaihdoksia.

Luonnontieteet humanistien apuna

Humanistisen tutkimuksen rinnalla ovat olleet luonnontieteet, joiden analyysimetodit yhdistettynä arkeologisiin ja

historiallisiin tulkintoihin ovat tuoneet runsaasti uutta tietoa Koroistenniemen vaiheista. Hankkeessa on teetetty kolmisenkymmentä puu- ja luumateriaalin sekä laastin radiohiiliajoitusta (ruumisarkut, puurakennukset, eläinluut, muuratut rakenteet) ja kaksikymmentä tiilien OSL-ajoitusta (muuratut rakenteet).

Ajoitusten lisäksi on teetetty kuituja värianalyysijä tekstiilijäänteistä sekä tutkittu XRF-mittauksin eri materiaalien alkuainekoostumuksia. Muita keskeisiä luonnontieteellisiä menetelmiä ovat eläin- ja ihmisosteologia sekä puulajimääritykset. Digitaalisten paikkatietoaineistojen (Lidar-aineistot ja maaperäkartat) avulla teetettiin Koroisista maaperä-, maankohoamis- ja rannansiirtymismalleja.

Erittymisen jännitysmomentin muodostivat orgaanisen aineksen radiohiiliajoitukset ja tiilien OSL-ajoitukset, jotka tehtiin jo yli sata vuotta sitten esiinkai-vetuista materiaaleista. Epävarmojen analyysien onnistuminen muodostui tärkeäksi, hanketta eteenpäin vieneeksi tekijäksi. Hautojen puuarkuista tehdyt radiohiiliajoitukset osoittivat paikalla sijainneen esihistoriallisen ja varhaiskeski-aikaisen kalmiston. Ajoitukset myös antoivat selityksen paikalta löytyneelle melko runsaalle esihistorialliselle esineaineistolle. OSL-ajoitukset puolestaan auttoivat kirkon ja rantarakennusten rakennus- ja käyttövaiheiden hahmottelussa.

Harrastajia unohtamatta

Kotimaiselle ja kansainväliselle tiedeyleisölle Keskiajan sarastaessa -hanke on esittänyt konferenssiesitelmien ja artikkelien muodossa ja laajemmalle yleisölle esimerkiksi kohdeopastusten ja yleisoesitelmien kautta. Tämä toiminta varmasti jatkuu hankkeen päättymisen ja kirjan julkaisun jälkeenkin. Jotakin olisi hankkeessa voinut tehdä toisinkin. Sosiaalisessa mediassa hanke olisi voinut olla aktiivisempi ja tiedottaa etenemisestään tiheimmin. Toisaalta nykyisin tieteestä tiedottaminen ja sosiaalisen median hyödyntäminen ovat aivan eri asteella kuin projektin alkaessa.

← Laserkeilausta Koroistenniemellä huhtikuussa 2013. KUVA HARRI JOKINEN

KESKIAJAN SARASTAESSA -HANKKEEN TOIMINTA VUODEN 2018 LOPPUUN MENNESSÄ

ESITELMÄT

- Salonen, Kirsi. Perustiko paavi Gregorius IX sittenkään Turku? Turun kirjallisuus 6.10.2018.
- Immonen, Visa ja Salonen, Kirsi. Koroinen ja Turun myyminen synty vuonna 1229. Turun päivä 16.9.2018.
- Harjula, Janne ja Ratilainen, Tanja. Koroinen and recent research results. Tieteellinen aamupäivä Turun linnan Bryggman-salissa 30.6.2018.
- Harjula, Janne ja Salonen, Kirsi. Koroinen. Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus. Historia nyt! Turku, kaupunginkirjasto 6.6.2018.
- Ratilainen, Tanja. At the Dawn of the Middle Ages – An Archaeological analysis of the 13th-century episcopal site of Koroinen, Finland. *Castella Maris Baltici* -konferenssi Saksan Marksburgissa 27.8.–1.9.2017.
- Immonen, Visa. Koroinen esihistorian ja keskiajan polttopisteinä. Koroinen historian polttopisteinä -seminaari. Koroinen, Turku, 23.4.2017.
- Ratilainen, Tanja. Uusia tulkintoja ja ajoitustuloksia Koroinen rakennusjäänneistä. Koroinen historian polttopisteinä -seminaari. Koroinen, Turku, 23.4.2017.
- Immonen, Visa. Kirkkohopeaa ja metallinilmainsinöitä – Heraldikkaa vuotta 1600 vanhemmissa esineissä. *Studia Heraldica* -luentosarja. Suomen Heraldinen Seura, Helsinki, 17.11.2016.
- Immonen, Visa. Border Landscapes and Monasticism – Religious Orders in Medieval Finland. Monastic Europe: Landscape and Settlement Conference. Ennis, Co. Clare, Irlanti, 22.–25.8.2015.
- Immonen, Visa. Extracting information through reconstruction: Two case studies of old urban excavations in Turku, Finland. Conference on Cultural Heritage and New Technologies 19. Museen der Stadt Wien – Stadtarchäologie, Wien, 3.11.2014.
- Ratilainen, Tanja. Origin, founding and development of Turku. Lübecker Colloquium in Hanseraum -konferenssi Lyypeissä, Saksassa marraskuussa 2014.
- Ratilainen, Tanja. Koroinen ja Keskiajan sarastaessa -projekti. Maarian seurakunnan esitelmätilaisuus 11.6.2014.
- Harjula, Janne. Koroinen ja Keskiajan Sarastaessa -hanke. Kirkko keskellä kylää -luentosarja. Turun yliopisto, 11.4.2014.
- Ratilainen, Tanja. At the Dawn of Masonry Architecture Structures at the Medieval Episcopal See of Koroinen, Finland. Church Archaeology in the Baltic Sea Region -konferenssi Turussa elokuussa 2013.

OPASTUKSET

- Harjula, Janne. Koroinen historian opastus Raision virkistystoimikunnan järjestämällä retkellä. Turku, Koroinen 24.8.2017.
- Harjula, Janne. Koroinen historian opastus Turun vihreiden kesäretkellä. Turku, Koroinen 10.6.2017.
- Ratilainen, Tanja. Opastus Koroinen niemellä 23.4.2017 Koroinen historian polttopisteessä -seminaarin yhteydessä.
- Harjula, Janne. Suomen keskiajan arkeologian seuran kevätretki Aurajokilaaksoon 17.5.2014.
- Harjula, Janne & Ratilainen, Tanja. Koroinen, Early Medieval Bishop's See location. Church Archaeology in the Baltic Sea Region 2013 -konferenssin osallistujien opastus. Turku 30.8.2013.
- Harjula, Janne. Koroinen, Early Medieval Bishop's See location. European Association of Archaeologists -konferenssin osallistujien Länsi-Suomen retken opastus. Turku 27.8.2012.
- Ratilainen, Tanja. Koroinen historian opastus Köyliö-seuran kevätretkellä. 23.5.2018.

HAASTATTELUT

- Harjula, Janne. Kotimaa-lehti (haastattelu ilmestyy keväällä 2019)
- Harjula, Janne, Immonen, Visa ja Salonen Kirsi. Aurora-lehti (haastattelu ilmestyy keväällä 2019)
- Harjula, Janne, Immonen, Visa ja Ratilainen, Tanja. Koroinen historia kirjaksi turkulaistutkijoiden yhteistyöllä. Turun Sanomat 23.10.2018.
- Harjula, Janne ja Ratilainen, Tanja. Koroinen. Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus. Haastattelu Turun kirjassuilla 7.10.2018.
- Harjula, Janne ja Salonen, Kirsi. Maan uumenista. Koroinen salat vihdoon julki. Haastattelu Turun kirjassuilla 5.10.2018.
- Koroisten seminaaripäivään ja Tanja Ratilaisen opastukseen liittyen artikkeli Turun sanomissa toukokuussa 2017.

NÄYTTELYT

- Koroisten arkeologisia löytöjä ja hankkeen tutkijoiden laatimia näyttelytekstejä Valtapeliä – Reformaatio Suomessa -näyttelyssä Turun linnassa (2017–2018).

JULKAISUT

- Ratilainen, Tanja, Oinonen, Markku, Harjula, Janne, Immonen, Visa ja Salonen, Kirsi. The Contribution of Bricks and Mortar in the Chronology of the Fortified Site of Koroinen, Finland. Teoksessa: *Castella Maris Baltici XIV*. Vertaisarvioitavana.
- Harjula, Janne; Hukantaival, Sonja; Immonen, Visa; Ratilainen, Tanja & Salonen, Kirsi (toim.) 2018. *Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. (Turun Historiallinen Arkisto 71.) Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Hukantaival, Sonja 2018. The Goat and the Cathedral: Archaeology of Folk Religion in Medieval Turku. *Mirator* 19, nro 1. [https://journal.fi/mirator/article/view/69088]
- Ratilainen, Tanja ja Kinnunen, Jussi 2018. Identifying the origin of bricks and roof tiles with pXRF – A case study from medieval Turku, Finland. *Turun museokeskuksen raportteja* 23. Painossa.
- Ratilainen, Tanja; Immonen, Visa; Salonen, Kirsi & Harjula, Janne 2017. The Bishop's Brick House. Remains of Medieval Buildings on the River Bank of Koroinen, Finland. *Lund Archaeological Review* 22/2016, 61–87.
- Ratilainen, Tanja; Harjula, Janne; Immonen, Visa & Saloranta Elina 2016. The Medieval Town of Turku – Its Roots, Founding and Development till the 14th Century. Teoksessa Gläser, Manfred & Schneider, Manfred (toim.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum X: Vorbesiedlung, Gründung und Entwicklung*. Lübeck: Schmidt-Römhild, 559–578.
- Immonen, Visa 2016. Arkeologijuhla Koroisissa vuonna 1902. *Turun Sanomat* 15.9.2016.
- Ratilainen, T. 2016. At the Dawn of Masonry Architecture – Church Remains and Associated Brick Structures at Koroinen, Turku. *Estonian Journal of Archaeology* 20/1.
- Harjula, J. 2014. Koroinen tutkitaan parhaillaan. *Arkeologia nyt!* 1/2014.
- Harjula, Janne & Immonen, Visa 2012. Reviving old archaeological material. A project analysing finds from the early medieval fortified site of Koroinen in Turku. *Castella Maris Baltici X*. Turku: Society for Medieval Archaeology in Finland, 183–190.
- Harjula, Janne; Immonen, Visa & Ratilainen, Tanja 2012. Turun Koroinen pala palalta – Arkeologinen hanke tutkii piispanistuimen vanhoja löytöjä. *Kuriositeetikabi.net*. *Esinetutkimuksen teemanumero*. [http://kuriositeetikabi.net/wp-content/uploads/2015/03/Harjula-et-al-Koroinen.pdf]

Vieläkö jotain uutta?

Hyvästä lopputuloksesta huolimatta kaikkea ei saatu selville. Koroisissa yli sata vuotta sitten käytetyt kaivausmenetelmät olivat aikansa standardeihin verrattuna erittäin hyvät, mutta nykyaikaa verrattuna taas hyvinkin summittaiset. Jos Koroinen voitaisiin kaivaa nyt, esimerkiksi ihmisvainajista saataisiin valtavasti enemmän tietoa. Koroisten kirkkomaalta talteen otetut luut haudattiin valitettavasti myöhemmin muualle, ja niihin ei tutkimus enää

pääse jälkikäteenkään käsiksi. Koroiisiin haudattujen vainajien yksilöinti jää siten ikuisiksi ajoiksi arvoitukseksi ja samalla myös koko hautausmaan identiteetti – keitä ja minkä alueen ihmisiä paikalle haudattiin? Alueelta löytyneissä yli 300 haudassa täytyi levätä muitakin kuin kirkonmiehiä. Rinteen huomio keskittyi esineisiin ja rakenteisiin, lähes löydöttömien hautausten jäädessä sivurooliin.

Suurin potentiaali tulevassa Koroinen-tutkimuksessa sijaitsee Koroinen vallin ulkopuolisella alueella. Keskiajan sa-

rastaessa -hankkeen keramiikkatutkija Aki Pihlman on 1960- ja 1970-lukujen koekuopituslöytöjen perusteella todennut alueella merkkejä intensiivisestä myöhäisrautakautisesta ja varhaiskeskiaikaisesta asutuksesta. Sijaitisiko vallin ulkopuolella ”muinainen-Turku”, kauppaan tai käsityöhön erikoistunut esirbaani keskus tai kenties vallin sisäpuolelta löytymättä jäänyt dominikaanikonventti? Tämä on tulevan tutkimuksen suuri kysymys, joka edellyttää arkeologisia kaivauksia ja muita kenttätöitä vallin ulkopuolella.